

create a positive basis for the separation of political responsibility into an independent form of responsibility. The results of the analysis identified problems that are not well-researched in the scientific community, namely the definition of an exhaustive range of subjects of political responsibility, criteria and the procedure for its application. The definition of political responsibility is taken into account taking into account already existing scientific approaches with application of the extended range of political relations to this concept. It is proposed to consider this issue in the context of the socio-psychological attitude of political relations subjects to public-spatial relations in combination with the material (institutional) components of the social organization of public administration. Attention is drawn to the non-legal nature of political responsibility and the social criteria for bringing to political responsibility. Thus, the article draws attention to the fact that the main criterion for assessing and applying political responsibility to the representatives of government institutions is a social factor, which is an indicator that reflects the level of their support to the public and reflects the rating of authority and non-alternativeness in the public space. At the same time, the lack of clear criteria for the use of political responsibility and the legal uncertainty regarding the exhaustive list of political positions does not create a sustainable development of this issue, which further gives new scientific impulses for the improvement of the existing scientific approaches to the application of responsibility in the public space.

Keywords: political relations, democratic values, political responsibility, social organization, social factor, non-legal responsibility, public relations.

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.28.12>

УДК 327 (5) (73)

Рудик А. О.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В АРАВІЙСЬКИХ МОНАРХІЯХ

У статті охарактеризовано конституційне закріплення недоторканності та невідповідальності глави держави таких арабійських монархій як Бахрейн, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман та Саудівська Аравія. Розкрито форми політичної відповідальності, закріплені в конституціях досліджуваних держав, такі як відхилення парламентом монаршої законодавчої ініціативи, подолання легіслатурою вето монарха, скасування монаршого декрета-закону, відхилення ініціатив глави держави, винесених на референдум та інших. Встановлено спосіб виявлення фіктивності чи реальної можливості реалізації тієї чи іншої форми політичної відповідальності глави держави залежно від інших конституційних обставин, таких як право монарха достроково припинити повноваження парламенту та здатність впливати на формування депутатського корпусу. У цьому ж ключі проаналізовано політичну практику кожної досліджуваної монархії на предмет застосування главою держави конкретного права, наприклад, накладення вето на законопроект, та настання його політичної відповідальності. При цьому враховано такі фактори як наявність опозиції в парламенті, гострота політичної боротьби та політична кон'юнктура. З'ясовано, що в Омані та Саудівській Аравії інститут політичної відповідальності глави держави відсутній. У Бахреїні, Катарі, Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах він має фіктивний або гіпотетичний характер, оскільки інші конституційні обставини та політична практика свідчать про неможливість реалізації конкретної форми політичної відповідальності монарха, або приклади застосування відсутні у політичній практиці досліджуваних монархій, або конкретна форма політичної відповідальності виступає як інструмент збереження консенсусу. Обґрунтовано, що такі елементи конституційного статусу монарха як недоторканість та невідповідальність не є абсолютними для всіх нині існуючих монархій.

Ключові слова: політична відповідальність, інститут політичної відповідальності глави держави, форми політичної відповідальності глави держави, політична трансформація.

Різниця у ступені недоторканості та (не)відповідальності глави держави у республіці та монархії зумовлюється специфікою природи влади останнього. Монарх, навіть у виборній монархії, отримує свій титул в силу походження та в особливому порядку. Якщо у республіках глава держави, не зважаючи на формальну вимогу не представляти конкретну політичну силу (закріплена не у всіх країнах), все ж асоціюється з певною політичною партією або прихильниками якоїсь ідеології, то монарх апріорі знаходиться поза партійною політикою. Проте досвід XX – початку XXI ст. показав, що монархи окремих країн не лише не тримаються осторонь політичної боротьби, а навпаки заглиблюються в неї, навіть створюючи власні політичні партії. Відповідно, така ситуація зумовила потребу законодавчого врегулювання ступеня залучення монарха в публічну політику та визначення порядку його взаємовідносин з урядом та парламентом. Так почав виникати інститут політичної відповідальності глави держави в монархії.

Актуальність дослідження цього процесу полягає в тому, що він є одним з елементів політичної трансформації інституту монархії, оскільки відображає зміну конституційного статусу одного з вищих органів державної влади. Окрім суто наукового інтересу розгляд цієї проблеми має практичний вияв. Не зважаючи на те, що монархії складають лише приблизно ¼ від усіх нині існуючих держав у світі, ряд з них відіграє суттєву роль на міжнародній арені (наприклад, монархії Аравійського півострову). Окрім значних запасів нафти та газу, аравійські монархії знаходяться на перетині геополітичних інтересів таких країн як США, Велика Британія, Росія, Китай та Іран. Тому важливо розуміти, яким чином політична трансформація інституту монархії в регіоні впливатиме на політику його країн. Якщо в європейських монархіях цей процес вже не зачіпає основ політичної системи, то в аравійських – спостерігається зміна характеру взаємовідносин між вищими органами державної влади. Це впливає на внутрішню політику і отримує свій вияв у зовнішній, не говорячи про політичну стабільність загалом. Враховуючи, що монарх, незалежно від різновиду монархії, є центральною фігурою в державі, дослідження відповідальності глави держави в аравійських монархіях є важливою в контексті прогнозування стабільності політичних інститутів в регіоні.

Метою даної статті є обґрунтування виникнення інституту політичної відповідальності глави держави в аравійських монархіях. Відповідно, для її досягнення варто вирішити такі завдання: охарактеризувати конституційне закріплення недоторканості і невідповідальності глави держави в аравійських монархіях; розкрити поняття «політична відповідальність» та виявити форми політичної відповідальності монархів Бахрейну, Катару, Кувейту, Об'єднаних Аравійських Еміратів, Оману та Саудівської Аравії; з'ясувати реальність настання політичної відповідальності глави держави в кожній з окреслених монархій.

Конституційний статус глави держави визначається недоторканістю та невідповідальністю. Якщо мова йде про президента, то ці елементи мають відносний характер, а якщо про монарха – абсолютний. Це означає, що він взагалі не несе ні юридичної, ні політичної відповідальності за свої дії [6, с. 259].

Серед українських вчених найбільш повно до питання дослідження політичної відповідальності підійшла Г. Малкіна. Тому її визначення доцільно взяти за базове. На думку дослідниці, політична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, організацій та соціальних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади [4, с. 29]. Відтак інститут політичної відповідальності – це система політико-правових норм, яка передбачає настання негативних наслідків для суб'єкта політики у разі неналежного здійснення ним законодавчо визначених функцій та повноважень [4, с. 39].

Проблемі монархії як формі державного правління присвячено чимало наукових напрацювань. Тут варто згадати В. Сухоноса [5], Ю. Коломійця [3], С. Камінського [2] та І. Александрова [1]. Однак згадані вчені зосереджувалися або на розгляді сутності монархії як форми державного правління, або на аналізі економічної модернізації окремих монархій, оминаючи питання їхньої політичної трансформації, зокрема на рівні окремих інститутів. Наша стаття покликана заповнити існуючий науковий вакуум.

Отже, у конституціях Бахрейну (ст. 33) [9], Катару (ст. 64) [10], Кувейту (ст. 54) [11] та Оману (ст. 41) [8] прямо зазначається, що особа монарха недоторкана. Тут варто звернути увагу, що про невідповідальність мова не йде. В конституціях ОАЕ [12] та Саудівської Аравії [7] жодним чином не регулюється питання недоторканності та невідповідальності глави держави. Це може означати або неможливість настання політичної відповідальності президента перших та короля другої апріорі, або їхню постановку над системою взаємовідносин між вищими органами державної влади. Загалом Конституцією Саудівської Аравії в принципі не передбачено жодної форми політичної відповідальності короля. Враховуючи абсолютний характер його влади, попередні тези отримують свої підтвердження. Цього не скажеш про конституційну практику ОАЕ. Закріплення ж недоторканності особи султана Омана одночасно означає його невідповідальність – в основному законі держави немає жодної форми його політичної відповідальності.

У всіх інших арабських монархіях інститут політичної відповідальності глави держави представлений такими формами:

- відхилення парламентом монаршого законопроекту (Бахрейн, Кувейт);
- подолання легіслатурою вето глави держави (Бахрейн, Катар, Кувейт);
- скасування монаршого декрету-закону (Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ);
- відхилення ідеї монарха, висунутої шляхом референдної ініціативи (Бахрейн, Катар);
- скликання парламенту, повноваження якого раніше були припинені монархом (Бахрейн, Кувейт);
- неперевіщення монарха (ОАЕ).

Якщо не брати до уваги останню форму, яка є специфічною суто для ОАЕ, всі інші майже повністю рівнозначно представлені в Бахреїні, Катарі та Кувейті. Перші дві з наведеного списку є притаманними і для глав республік, третя походить від рудиментарного права монарха видавати декрети, що мають силу закону. Четверта теж притаманна конституційній практиці республік, але зустрічається доволі рідко. П'ята форма є специфічною для Бахрейну та Кувейту. Варто звернути увагу, що в жодній з досліджуваних монархій не існує інституту контрасигнатури, що вже є одним зі свідчень реальності влади місцевих монархів. У будь-якому разі виявлення конституційно закріплених форм політичної відповідальності недостатньо для оцінки інституту політичної відповідальності арабських монархів. Для цього потрібно розглянути можливість реалізації кожної закріпленої форми з огляду на повноваження самого монарха та політичну практику конкретної держави.

Отже, як вже зазначено, правом законодавчої ініціативи володіють король Бахрейну та емір Кувейту, а тому вони можуть понести політичну відповідальність у разі відхилення запропонованих ними законопроектів парламентами. Проте реалізація такого сценарію залежить від наявності у монарха права достроково припинити повноваження легіслатури, а також від можливостей впливати на формування депутатського корпусу. Так, згідно ч. 4 ст. 42 Конституції Бахрейну, король володіє правом дострокового припинення повноважень Палати депутатів (нижня палата). Втім у відповідному указі мають бути викладені причини розпуску, а наступний розпуск не може відбутися з тієї ж самої причини, що й попередній [9]. Аналогічний порядок викладений у ч. 1 ст. 107 Конституції Кувейту [11]. Також варто звернути увагу, що як Палата депутатів Бахрейну, так і Національна Асамблея Кувейту обираються в ході прямих виборів. Однак згідно ч. 2 ст. 80 ті міністри, які не є депутатами парламенту, стають ними в силу виконання своїх повноважень [11]. Зараз таких членів уряду 14 з 16. Тому емір додатково розширює депутатський корпус Національної Асамблеї,

збільшуючи кількість парламентарів, потрібну для відхилення свого законопроекту, з 26 до 33. Це, очевидно, ускладнює процес, оскільки за результатами останніх виборів у 2016 р. опозиція виграла 24 місця. Дострокове припинення повноважень парламенту через відхилення законодавчої ініціативи монарха мало місце у 2006 р., у зв'язку з відмовою Національної Асамблеї приймати виборчу реформу. У політичній практиці Бахрейну такої ситуації не було. Теж саме стосується й випадків відхилення законопроектів короля. Тому в Кувейті реалізація цієї форми політичної відповідальності нівелюється повноваженнями монарха, що отримало відображення у політичній практиці. У Бахреїні аналогічна ситуація, але без практичного втілення.

Як і у випадку з відхиленням монаршого законопроекту, настання політичної відповідальності через подолання вето глави держави повністю корелюється з його повноваженнями у питанні розпуску парламенту та формуванні депутатського корпусу. Ч. 4 ст. 35 Конституції Бахрейну передбачає, що вето короля може бути подолане 2/3 голосів від складу нижньої та верхньої палат парламенту [9]. Перш за все, варто звернути увагу, що Консультативна Рада (верхня палата) повністю формується королем. Тому навряд чи можна говорити про її нелояльність. По-друге, як вже зазначалося, монарх Бахрейну володіє необмеженим правом розпуску Палати депутатів. По-третє, у політичній практиці Бахрейну жодного разу не застосовувалося право вето. Слід розуміти, що його використання монархом передбачає сильний парламент і демократичність політики. Тому в реаліях Бахрейну це фіктивна форма політичної відповідальності, оскільки саме право від якого вона походить не застосовується в силу контрольованості парламенту.

Схожа ситуація спостерігається й у Катарі. Ч. 3 ст. 106 Конституції Катару також передбачає, що вето еміра може бути подолане 2/3 голосів від складу Консультативної Ради. Згідно ст. 77 30 депутатів парламенту обираються шляхом прямих виборів, а 15 – призначаються еміром [10]. Для подолання вето глави держави потрібна підтримка щонайменше 30 депутатів. Відповідно, всі обрані парламентарі мають бути опозиційними до еміра. Така ситуація не є реальною з огляду на існуючі обмеження політичних прав у Катарі. Не говорячи про те, що як і монархи Бахрейну та Кувейту, емір Катару, згідно ст. 104 Конституції, володіє необмеженим правом дострокового припинення повноважень парламенту [10]. Проте у політичній практиці Катару право вето жодного разу не застосовувалося еміром. До того ж, не зважаючи на те, що діюча конституція була прийнята у 2003 р., досі не було проведено виборів до Консультативної Ради. Наразі всі її 45 членів призначені еміром. Тому, як і у Бахреїні, настання політичної відповідальності еміра через подолання вето Консультативною Радою має фіктивний характер.

Правом сильного вето також володіє монарх Кувейту. Ст. 66 Конституції визначає, що вето еміра долається 2/3 голосів від складу Національної Асамблеї [11]. За нормальних умов для цього потрібна підтримка щонайменше 34 депутатів. Однак, враховуючи, що 14 міністрів є парламентаріями за посадою, для подолання вето еміра вимагаються голоси не менше 43 депутатів. Розуміючи, що 14 міністрів-депутатів є лояльними главі держави, для подолання вето останнього потрібно понад 4/5 голосів виборного депутатського корпусу. Таке ускладнення процедури вето, порівняно з конституційною практикою Бахрейну та Катару, зумовлено меншим ступенем контрольованості парламенту з боку еміра та періодичним проходженням представників опозиції до легіслатури. У Кувейті, на відміну від Бахрейну та Катару, має місце гостра політична боротьба. Останні випадки застосування права вето еміром Кувейту були в 2012 р. і стосувалися внесення змін до Конституції щодо визнання шариату єдиним джерелом права та законопроекту, яким пропонувалося ввести смертну кару за пародіювання релігії. Тому в Кувейті окреслена форма політичної відповідальності не є фіктивною, як це має місце у Бахреїні та Катарі, проте її реалізація вкрай ускладнена через зазначені правові та політичні обставини.

Ще одна форма політичної відповідальності глави держави є найпоширенішою в арабських монархіях. Її настання пов'язане зі скасуванням виданого монархом декрету, що має силу закону. Представлена вона в конституційній практиці Бахрейну, Катару, Кувейту та

ОАЕ. Варто зауважити, що це право є рудиментом минулої законодавчої влади монархів. Ст. 38 Конституції Бахрейну передбачає, що у міжсесійний період або до скликання Консультативної Ради та Палати депутатів із настанням обставин, що потребують термінових заходів, король може видати декрет, який має силу закону. Такий документ має бути направлений протягом місяця з моменту промультгації на затвердження обом палатам парламенту, або протягом місяця з моменту першого засідання палат нового скликання. Якщо ця умова не буде виконана або указ не буде затверджено абсолютною більшістю голосів депутатів кожної палати, він втрачає чинність [9]. У політичній практиці Бахрейну монарх користувався цим правом лише 4 рази і в жодному випадку парламент не виступив проти. Зважаючи на раніше проаналізовані повноваження короля та ряд політичних обставин, як і у ситуації з подоланням вето, скасування монаршого декрету-закону малоімовірне. Тому ця форма політичної відповідальності у конституційній практиці Бахрейну є фіктивною.

Аналогічним правом, згідно ст. 70 Конституції Катару, володіє емір. Головна відмінність полягає в тому, що для скасування монаршого декрету-закону потрібно 2/3 голосів від складу Консультативної Ради [10]. Вище вже згадувалося, що це потребуватиме підтримки всіх виборних депутатів і наптовхнеться на опір еміра, який має необмежене право достроково припинити повноваження парламенту. Як вже відомо, наразі Консультативна Рада не обрана. Тому, як і у конституційній практиці Бахрейну, така форма політичної відповідальності глави держави має фіктивний характер. Щоправда, варто звернути увагу, що емір Катару на відміну від короля Бахрейну, часто користується цим повноваженням, що зумовлюється вкрай обмеженими законодавчими повноваженнями Консультативної Ради.

Конституція Кувейту (ст. 72) також надає право еміру видавати декрети, що мають силу закону. На відміну від конституційної практики Бахрейну, для його представлення в Національній Асамблеї емір має 15 днів. Інакше декрет втрапить силу, або у разі його відхилення абсолютною більшістю депутатів [11]. У цьому питанні політична практика Кувейту унікальна. Не зважаючи на політичні обставини, що ускладнюють відхилення такого декрету-закону, та необмежене право еміра достроково припинити повноваження парламенту, відомо про 2 випадки скасування його декретів Національною Асамблеєю у 1999 р. та 2010 р. Щоправда, це закінчувалося жорсткою політичною боротьбою та протистоянням з опозицією. Тому, не заважаючи на періодичність використання такого права, емір Кувейту все ж враховує поточну політичну ситуацію і не зловживає ним.

Дещо відмінну сутність право видавати декрети-закони має в конституційній практиці ОАЕ. Ст. 113 Конституції передбачає, що президент разом з Радою Міністрів у період між засіданнями Вищої Ради (вищий федеральний орган ОАЕ, який складається з правителів всіх семи еміратів) з нагальних причин може видати декрет, що має силу закону. Якщо протягом семи днів такий документ не затверджується Вищою Радою, то він втрачає чинність. Згідно ст. 49 Конституції ОАЕ для такого рішення потрібно підтримка 5 з 7 емірів, включно з монархами Абу-Дабі й Дубаї [12]. Враховуючи, що традиційно Президентом ОАЕ є емір Абу-Дабі, а Раду Міністрів очолює емір Дубаї, то фактично декрет потребує голосів будь-яких інших трьох членів Вищої Ради. Як відомо, в політичній практиці ОАЕ не було випадків відхилення декрету президента та Ради Міністрів. Взаємовідносини між сімома емірами побудовані на засадах консенсусу – п'ять монархів визнають першість емірів Абу-Дабі та Дубаї, а останні двоє рахуються з їхніми інтересами. Тому ця форма політичної відповідальності у конституційній практиці ОАЕ є не стільки фіктивною, скільки є своєрідним інструментом-гарантом збереження консенсусу.

Отже, як і в ситуації з подоланням вето, скасування монаршого декрету-закону в реаліях Бахрейну та Катару є фіктивною формою політичної відповідальності, в Кувейті навпаки – реальною, а в ОАЕ – виконує функцію стримування та збереження консенсусу між емірами.

Інститут референдної ініціативи глави держави є рідкісним не лише в конституційній практиці монархій, а й республік. Серед пропонованих у статті країн він представлений лише в Бахреїні та Катарі. Ст. 43 Конституції Бахреїну надає право королю ініціювати попередній законодавчий референдум або референдум з питань поточної політики. Слід зауважити, що його результати є обов'язковими для виконання [9]. У політичній практиці Бахреїну після прийняття Конституції у 2002 р. не було проведено жодного референдуму. Втім слід розуміти, що у разі відхилення ініціативи монарха, настане його політична відповідальність, оскільки будь-який референдум матиме імперативний характер. Щоправда, варто зважати на те, що в політичних реаліях Бахреїну та виходячи з думки про референдум як популістський інструмент, навряд чи король застосовуватиме такий засіб у відверто програшній позиції. Ст. 75 Конституції Катару також передбачає право еміра на референдну ініціативу, але лише з питань поточної політики [10]. Як і у Бахреїні, він має імперативний характер. Емір Катару після прийняття конституції у 2003 р. жодного разу не користувався таким правом. Зважаючи на те, що в конституційній практиці обох зазначених держав передбачений лише імперативний референдум, відхилення запропонованих ініціатив монархів означатиме настання їх політичної відповідальності перед громадянами.

В основних законах Бахреїну та Кувейту закріплена особлива форма політичної відповідальності монарха, яка за певних обставин може нівелювати можливості здійснювати тиск на легіслатури. Мова йде про скликання парламенту, повноваження якого були раніше припинені главою держави. У ст. 64 Конституції Бахреїну зазначено, що вибори до Палати депутатів після її розпуску мають бути проведені протягом чотирьох місяців з дня дострокового припинення повноважень. В іншому випадку розпущений парламент знову збирається і працює до моменту обрання нового [9]. Як вже зазначалося, у політичній практиці Бахреїну не було випадків дострокового припинення повноважень парламенту, тому така форма на практиці не реалізовувалася. Однак, не зважаючи на необмежене право розпуску Палати депутатів, король Бахреїну не може її розганяти нескінченно – це може спричинити політичну кризу.

Конституція Кувейту (ст. 107) передбачає аналогічну ситуацію, але термін, відведений для обрання нової Національної Асамблеї, складає два місяці [11]. Еміри Кувейту 8 разів достроково припиняли повноваження легіслатури, але жодного разу не доводили справу до скликання розпущеного парламенту, вдаючись до нових виборів. Особливо показовим у цьому питанні був 2012 р., коли піддані двічі обирали парламент. Не зважаючи на те, що жодного разу ні король Бахреїну, ні емір Кувейту не несли політичної відповідальності внаслідок скликання розпущеного парламенту, реалізація такої форми політичної відповідальності є цілком реальною, оскільки вона корелюється з політичною кон'юнктурою. Наприклад, монарх може відмовитися від загострення конфлікту, або матиме місце несприятлива електоральна ситуація.

Враховуючи, що ОАЕ є виборною монархією, оскільки її президента обирає з-поміж себе Вища Рада, у конституційній практиці існує така форма політичної відповідальності глави держави як непереобрання. З моменту утворення ОАЕ в 1971 р. посаду президента незмінно займають лише еміри Абу-Дабі, як правителі найбільшого за територією та запасами нафти емірату. Це результат консенсусу між іншими еміратами та данина Абу-Дабі як рушію об'єднання – у Конституції ОАЕ не зазначено про те, що посаду президента обов'язково займає правитель Абу-Дабі. Тому гіпотетично обрання правителя іншого емірату главою держави можливе. На практиці ж ні, оскільки, обрання нового президента вимагатиме голоси 5 з 7 емірів, серед яких має бути й емір Абу-Дабі. Тому, як і в ситуації зі затвердженням монаршого декрету, ця форма політичної відповідальності глави держави в ОАЕ виконує функцію інструменту підтримки діючого консенсусу.

Отже, дослідивши конституційну та політичну практику арабських монархій можна зробити *висновки*:

– в Омані та Саудівській Аравії немає жодних форм політичної відповідальності глави держави, що може свідчити про знаходження цих країн на нульовому етапі політичної трансформації;

– в Бахреїні, Катарі, Кувейті та ОАЕ формується інститут політичної відповідальності глави держави, але він має фіктивну або гіпотетичну природу, що свідчить про розбудову вдаваного конституціоналізму як етапу політичної трансформації.

Запропонований поділ є умовним, оскільки, як зазначалося вище, кожна з держав має власну специфічну конституційну та політичну практику. Наприклад, в Омані чітко фіксується, що особа монарха є недоторканою, а отже – невідповідальною. Цього немає у Саудівській Аравії. У Кувейті має місце гостра політична боротьба, чого не скажеш про реалії Бахреїну та Катару. В ОАЕ ж форми політичної відповідальності президента є суто гіпотетичними і покликані зберігати консенсус між правителями всіх еміратів та забезпечувати стабільність системи влади. Не зважаючи на те, що в більшості монархій Аравійського півострову інститут політичної відповідальності глави держави має фіктивний або гіпотетичний характер (залежно від конкретної форми), важливим є сам факт його наявності. Перш за все, це свідчить про процеси політичної трансформації в регіоні. По-друге, приклад монархій Аравійського півострову вказує на те, що абсолютність невідповідальності та недоторканості монарха не є загальним правилом для всіх без винятку монархій. Відповідно, це залишає простір для подальших досліджень даної форми державного правління та нових *перспектив* наукового пошуку.

Використана література:

1. Александров И. А. Монархии Персидского залива: этап модернизации. М.: Дело и Сервис, 2000. 544 с.
2. Каминский С. А. Институт монархии в странах Арабского Востока. М.: Наука, 1981. 152 с.
3. Коломієць Ю. М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії: Навч. посібник. Х.: МВС України Університет внутрішніх справ, 2000. 117 с.
4. Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 326 с.
5. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: монографія. Суми: Мрія-1, 2010. 368 с.
6. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. К.: Либідь, 2005. 368 с.
7. The Basic Law of Governance. URL: https://web.archive.org/web/20140323165604/http://www.saudiembassy.net/about/country-information/laws/The_Basic_Law_Of_Governance.aspx (дата звернення: 03.01.2020).
8. The Basic Statute of the State (The Constitution of the Sultanate of Oman). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.pdf
9. The Constitution of the Kingdom of Bahrain. URL: <https://www.bahrain.gov.bh/images/constitutione.pdf> (дата звернення: 03.01.2020).
10. The Constitution of the Kingdom of Qatar. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Qatar_2003.pdf (дата звернення: 03.01.2020).
11. The Constitution of the State of Kuwait. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992.pdf (дата звернення: 03.01.2020).
12. The Constitution of the United Arab Emirates. URL: <https://legaladviceme.com/legislation/120/uae-constitution-of-united-arab-emirates> (дата звернення: 24.12.2019).

Rudyk A. Formation Of The Political Responsibility Institute Of The Head Of State In The Arabian Monarchies

The article described constitutional recognition of the inviolability and irresponsibility of the head of state in Arabian monarchies such as Bahrain, Qatar, Kuwait, United Arab Emirates,

Oman and Saudi Arabia. Revealed forms of political responsibility, which constitutionally recognized in above-mentioned countries, such as parliament's rejection of a monarch's legislative initiative, legislature's overcoming of a monarch's veto, repeal of the monarch's law decree, rejection of the head of state initiative which submitted to referendum etc. Found a way to identify the fictitiousness or reality of the possibility of realizing one or another form of the head of state political responsibility, depending on other constitutional circumstances, such as monarch's right to dissolve the parliament and the ability to influence the formation of the deputy corps. Also analyzed the political practice of each researching monarchy for the subject of realizing by the head of state an exact right, such as vetoing a law draft, and the onset of his political responsibility. Took into account such factors as the opposition presence in the parliament, sharpness of political struggle and political situation. It has been found that in Oman and Saudi Arabia there is no institution of political responsibility of the head of state. In Bahrain, Qatar, Kuwait and the United Arab Emirates it is fictitious or hypothetical, because other constitutional circumstances and political practice indicate impossibility of realizing of exact form of monarch political responsibility, or examples of application are absent in the political practice of the analyzing monarchies, or specific form of political responsibility acts as a tool for keeping consensus. It is justified that such elements of the monarch's constitutional status as inviolability and irresponsibility are not absolute for all existing monarchies.

Key words: political responsibility, political responsibility institute of the head of state, forms of political responsibility of the head of state, political transformation.